

ضمانت‌های

پرداخت در برات و سفته

مقدمه:

منتقل نمایند و یا در صورت نیاز به پول نقد، اسناد مزبور را تنزیل نموده و یا چنانچه مایل باشند وجه آن را در سررسید دریافت دارند.

اعتبار این اسناد نتیجه توجه و عنایت قانونگذار و تدوین مقرراتی در این زمینه است که به موجب آن امتیازاتی جهت تسهیل در پرداخت و وصول مبالغ مندرج در اسناد مذکور تعیین و مقرر گردیده است. ضمانت‌های پرداخت در اسناد تجارتي به دارنده آن اطمینان میدهد که نهایتاً خواهد توانست وجه سند را بعلاوه مخارجی که جهت وصول آن متحمل می‌گردد دریافت کند.

در این مقاله با انواع تضمینات پرداخت در برات و سفته آشنا میشوید و ضمانت‌های پرداخت در چک را به علت ویژگیهای این سند در بحثی جداگانه مورد بررسی قرار خواهیم داد.

عمده‌ترین اسناد تجارتي که نقش مهمی را در معاملات، خصوصاً معاملات بازرگانی ایفاء نموده و اعتبار لازم را برای اشخاص و تجار فراهم می‌نمایند، برات، سفته و چک می‌باشند. از آنجا که در تمام معاملات و خرید و فروشها امکان پرداخت عوض به صورت پول نقد کمتر وجود دارد و تجاری که اقدام به معاملاتی سنگین و با ارقامی بزرگ می‌نمایند قادر به پرداخت ثمن به وجه نقد نمی‌باشند و در صورت امکان نیز، با خطر فقدان یا سرقت پول و یا حوادثی دیگر مواجه بوده و می‌بایست با صرف وقت، هزینه‌هایی را هم در صورت لزوم متحمل شوند، به همین جهت نفع خویش را در این می‌بینند که بجای پرداخت پول، اقدام به صدور اسناد مذکور نموده و در اختیار طلبکاران خود قرار دهند تا چنانچه لازم باشد آنها نیز با ظهنروسی سند، آن را به طلبکاران خود

ضمانتهای پرداخت برات و سفته را می‌توان به دو دسته تقسیم نمود:

- ۱- ضمانتهای خارج از سند تجاری مانند: ضمانت اسنادی
- ۲- ضمانتهای داخل در سند تجاری یا ضمانتهای خاص برات و سفته مانند مسئولیت تضامنی اعضاء کنندگان سند.

همانگونه که ممکن است شخصی به‌عنوان ضامن، پرداخت وجه سفته، برات یا قبولی براتگیر را ضمانت کند، وثیقه و سند ملکی نیز که ضمیمه سند تجاری می‌گردد می‌تواند موجبی برای پرداخت وجه اسناد مذکور یا قبولی براتگیر باشد. بنابراین، براتکش در زمان واگذاری برات، یا صادرکننده سفته در موقع تحویل سند ممکن است پرداخت آنها را بوسیله سند ملکی تضمین کند. با اینحال این نوع ضمانت در پرداخت بسیار نادر است، زیرا اسناد تجاری اسناد اعتباری کوتاه‌مدت می‌باشند و از طرفی تشریفات و هزینه به وثیقه گذاردن اموال غیر منقول سنگین بوده و با روح معاملات تجاری و سرعت در عملیات آن منافات دارد.

۱- ۲- ضمانت اسنادی - گاهی اوقات، زمانی که طلب رقم مهمی را نشان می‌دهد،

ضمانتهای پرداخت برات و سفته را بطور کلی می‌توان به دو دسته تقسیم نمود: اول، ضمانتهای خارج از سند تجاری و دوم، ضمانت‌های خاص برات و سفته^۱؛ یعنی ضمانتهای داخل در سند تجاری.

۱- ضمانتهای خارج از سند تجاری: منظور از این نوع ضمانتها معمولاً اسناد مالکیت اموال یا اسناد و اوراق بهاداری^۲ می‌باشد که ضمیمه برات یا سفته گردیده و اعتماد و اطمینان بیشتر دارند، جهت دریافت وجه برات یا سفته را فراهم می‌سازد.

۱- ۱- وثیقه ملکی - هر چند در قانون تجارت ایران و کنوانسیونهای ملل متحد و ژنو به تضمین اسناد تجاری از طریق وثیقه ملکی اشاره‌ای نگردیده است، ولی استفاده از وثیقه ملکی منع نیز نگردیده است، زیرا

۱- محمد صفری، جزوه حقوق تجارت ۳ (اسناد تجاری)، (تهران: انتشارات دانشکده علوم قضایی، ۱۳۶۹)، ص ۵۸.

۲- اوراق بهادار اسنادی هستند که بوسیله اشخاص حقوقی حقوق عمومی یا خصوصی صادر میشوند و قابل قیمت گذاری در بورس بوده و می‌توان آنها را مورد معامله قرار داد. اوراقی که توسط اشخاص حقوقی عمومی مثل دولت و مؤسسات عمومی صادر میشوند از قبیل اوراق قرضه، اسناد عمومی نام دارند و اوراقی که توسط اشخاص حقوقی خصوصی صادر میشود، مانند سهام و اوراق قرضه صادر شده توسط شرکتها، اسناد خصوصی نامیده میشوند.

بدهکار اعم از صادرکننده سفته و براتکش، ممکن است برای جلب اعتماد طلبکار، برات یا سفته صادره جهت پرداخت دین خود را به انضمام اسنادی جهت وثیقه پرداخت برات و سفته به وی تسلیم نماید. اسناد ضمیمه شامل انواع و اقسام اوراق بهادار، برگ وثیقه کالا در انبارهای عمومی و یا اسناد حمل مال التجاره توسط کشتی، راه آهن و هواپیما می باشد.^۱ بعنوان مثال، بدهکار می تواند برات صادره را به انضمام قبض انبار که نشان دهنده کالایی از نامبرده در انبار می باشد به طلبکار تحویل دهد.

گاهی نیز ممکن است براتی به عهده خریدار جنسی صادر گردد و اسناد تحویل آن جنس به متصدی حمل و نقل، ضمیمه آن گردیده و با خود برات انتقال یابد. به چنین براتی، برات مستند گفته میشود.^۲ بطور مثال، تاجر ایرانی مقدار ۱۰ تن پسته به تاجر انگلیسی میفروشد و به وعده سه ماه بوسیله کشتی ارسال میدارد. برای وصول قیمت آن چون احتیاج فوری به پول دارد براتی را به عهده مشتری صادر مینماید. برای اطمینان از تنزیل و اعتماد خریدار این برات، بارنامه را که در واقع سند مالکیت کالا می باشد در وجه حامل تنظیم نموده و به آن ضمیمه میکند. آنگاه به بانک خود مراجعه کرده و برات را تنزیل می نماید.

مال التجاره ارسال شده وثیقه پرداخت

وجه برات است. چنانچه در وعده پول پرداخت گردد، مشتری کالا (محال علیه) بارنامه را تحویل نموده و کالا را تحویل میگیرد و الا، در صورت نکول یا عدم پرداخت وجه برات، دارنده برات مال التجاره را دریافت و تملک می کند.

چون مال التجاره وثیقه برات در اختیار دارنده برات (بانکی که وجه برات را از طریق تنزیل پرداخت نموده) نیست و در دریا یا انبارهای گمرک ممکن است از بین برود، برای مزید اطمینان و اعتبار، مال مزبور را بیمه می کنند و سند بیمه را نیز ضمیمه بارنامه و اصل برات می نمایند تا چنانچه کالا از بین رفت، دارنده برات از حق بیمه آن استفاده کند.

گاهی ممکن است اسنادی که به عنوان تضمین، ضمیمه برات میگردد، تنها وثیقه برای قبولی محال علیه باشد. در این صورت چنانچه برات توسط براتگیر (محال علیه) قبولی نوشته شد، مشارالیه حق دارد اسناد مزبور را نگاه داشته و فقط اصل برات را به دارنده آن مسترد دارد.

۲ - ضمانتهای مخصوص برات و سفته - معمولاً اگر براتکش که محیل نیز نامیده میشود، اقدام به صدور برات به عهده محال علیه یا براتگیر نماید، به این علت است که طلبی حال یا مؤجل - مدت دار - از او

۱ - همان، ص ۵۸.

۲ - عبدالحمید اعظمی زنگنه، حقوق بازرگانی، چاپ چهارم (تهران: بی نا، ۱۳۵۳)، ص ۲۳۹.

دارد. این طلب را «محل برات» میگویند. قانونگذار نسبت به محل برات حقوقی را برای دارنده آن شناخته است که بدین ترتیب موضوع محفل، در سند مزبور یکی از ضمانتهای پرداخت به حساب می‌آید. لازم به ذکر است که مطابق مقررات قانون تجارت، موضوع «محل» در سفته، به علت عدم امکان تسری مواد مربوط به محل برات^۱ بر سند مذکور، منتفی می‌باشد.

علاوه بر محل برات، می‌توان از قبولی براتگیر نیز به عنوان تضمینی جهت پرداخت

مقابل محال له مسئول دانسته است.

اگر تضمینات یاد شده به نظر دارنده برات و یا متعهدله سفته در مورد اخیر کافی نباشد، قانونگذار اجازه میدهد تا اشخاص دیگری بتوانند به عنوان ضامن ظهر سند را امضاء نموده تا در صورت عدم پرداخت مبلغ در سر رسید بوسیله براتگیر یا متعهد، دارنده بتواند به آنها نیز رجوع نماید.

۲ - ۱ - محل در برات و سفته - محل برات از مسائل پیچیده و مورد اختلاف حقوق اسناد تجارتي است. در سطح

ضمانتهای پرداخت در اسناد تجارتي به دارنده آن اطمینان می‌دهد که نهایتاً خواهد توانست وجه سند را توأم با مخارج و هزینه‌های انجام شده وصول نماید.

بین المللی، کشورهایی که در کنفرانس ژنو سال ۱۹۳۰ شرکت کرده بودند در خصوص تئوری محل برات در دو گروه سیستم فرانسوی و سیستم آلمانی موضع می‌گرفتند. بر اساس دکترین فرانسه، محل برات یکی از تضمین‌های پرداخت این سند به شمار رفته و باید جایی مخصوص در حقوق اسناد تجارتي داشته باشد، اما طبق دکترین آلمان، صدور، گردش و پرداخت برات ارتباطی با محل برات که ناشی از روابط پایه و تابع حقوق مدنی است، ندارد. برات با تکیه بر فرم و شکل یکنواخت، مطلق و محکم خود، همانند پول رد و بدل می‌گردد.

وجه سند برای دارنده آن نام برد. زمانیکه براتگیر به براتکش بدهکار است، طبیعتاً از دریافت برات و اعلام قبولی آن که به معنای تعهد بر پرداخت مبلغ سند در سر رسید می‌باشد، خودداری نخواهد کرد. بدین ترتیب تضمین دیگری برای دارنده برات بوجود می‌آید. بدیهی است براتی که توسط براتگیر قبولی نوشته شده باشد بهترین اشخاص گردش خواهد کرد، بخصوص اینکه قانون برای افزایش اعتبار برات و اطمینان بیشتر دارنده، مسئولین (امضاء کنندگان برات نظیر براتگیر، صادرکننده، ظهرنویسها و ضامن - در صورت وجود-) آن را متضامناً در

۱ - مواد ۲۹۰ و ۲۹۱ ق. ت.

بنابراین بحث اینکه آیا براتکش وجهی از براتگیر طلبکار می باشد یا نه، تابع قواعد عمومی مدنی بوده و نباید در حقوق اسناد تجارتي عنوانی داشته باشد^۱.

این تضاد موجب گشته که براساس ماده ۶ قرارداد دوم قانون متحدالشکل ژنو^۲ که مقرر میدارد: «این موضوع که آیا مالکیت طلب منتهی به صدور سند، به دارنده برات منتقل میشود، براساس قانون محل تنظیم آن مشخص میگردد»، مسأله محل برات خارج از مقررات کنوانسیون تشخیص داده شده و به قانونگذار اریهای ملی واگذار گردد.

در باب چهارم قانون تجارت کشور ما که اختصاص به اسناد تجارتي دارد، مبحثی مستقل و حتی ماده ای که بطور مستقیم به «محل برات» اشاره داشته باشد، وجود ندارد. معذک میتوان به استناد مواد ۲۹۰ و ۲۹۱ ق. ت. بر آن بود که قانون تجارت ایران با تئوری محل برات بعنوان مبحثی از مباحث اسناد تجاری چندان هم بیگانه نیست. در این مورد متعاقباً توضیحاتی ارائه خواهد شد.

اما قبلاً ذکر این نکته لازم است که برات ممکن است بامحل یا بی محل باشد. برات بامحل به این معناست که براتکش قبل از صدور یا همزمان با آن یا بعد از به گردش

درآمدن سند و یا بالاخره در سررسید، بستانکار وجهی نزد براتگیر باشد که این مبلغ باید به پرداخت به دارنده برات اختصاص یابد.

البته طلبهایی که تشکیل دهنده محل برات در سررسید هستند ممکن است مختلف بوده و منشأ جدا از یکدیگر داشته باشند؛ مثلاً محال علیه مبلغی وجه نقد را از براتکش تحویل گرفته یا خواهد گرفت یا مال التجاره ای را از وی خریداری کرده که به او تحویل داده شده و یا براتی را قبلاً برعهده براتکش صادر نموده که مشارالیه پس از قبولی پرداخت کرده است.

در مقابل، برات بی محل یا سازشی براتیسست که رابطه داین و مدیونی میان براتکش و براتگیر در سررسید وجود نداشته باشد. مثلاً، تاجری که در مضیقه مالی و در شرف توقف از پرداخت بدهی قرار گرفته ممکن است برعهده تاجری که دوست او می باشد، براتی صادر نموده و سپس آن را با قیمت کمتری (تنزیل) بفروشد و از حاصل آن وجه مورد نیاز خود را بدست آورد. پس از سررسید نیز یا پول را به محال علیه میرساند یا ممکن است محال علیه براتی را برعهده وی صادر نماید.

البته، بیشتر اوقات صدور اینگونه بروات که به علت نیاز مبرم به وجه آن با تفاوت نرخ

۱ - محمد صقری، پیشین، ص ۵۹.

2 - The question whether there has been an assignment to the holder of the debt which has given rise to issue of the instrument is determined by the law of the place where the instrument was issued.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مبلغ به عدد:
 مبلغ به حروف:
 اینجاب منتهد میشود که در تاریخ:
 اینجاب نام منتهد میشود:

مبلغ به حواله کرد:

امضاء منتهد:

مبلغ به عدد:
 اینجاب منتهد میشود که در تاریخ:
 اینجاب نام منتهد میشود:

به حواله آرد:

مبلغ:

امضاء منتهد:

نام منتهد:
 محل اقامت:
 محل پرداخت:

مبلغ یا نام حروف نوشته شود (مبلغ یا نام حروف نوشته شود)

نام منتهد:
 محل اقامت:
 محل پرداخت:

تاریخ صدور:
 سال یا نام حروف نوشته شود:

شماره:
 شماره خزانه داریکل: ۲۸۸۲۴۵
 (سری ا ب)

جای پرداخت:
 سر رسید:

در مقابل این سند:

ریال:
 به پرداخت:

مبلغ یا نام حروف نوشته شود (مبلغ یا نام حروف نوشته شود)

نام منتهد:
 محل اقامت:
 محل پرداخت:

مبلغ یا نام حروف نوشته شود (مبلغ یا نام حروف نوشته شود)

نام منتهد:
 محل اقامت:
 محل پرداخت:

محل برات عبارتست از طلب حال یا مؤجل براتکش از برانگیر که معمولاً موجب صدور برات می گردد. اگر براتی بدون وجود رابطه داین و مدیونی میان براتکش و برانگیر صادر گردد، برات بی محلی یا سازشی نامیده می شود.

ورشکستگی تاجر در این حالت، ورشکستگی به تقصیر تلقی میگردد که علاوه بر مسئولیت حقوقی، مجازات کیفری نیز به میزان سه ماه تا دو سال حبس یا تا ۷۴ ضربه شلاق خواهد داشت (ماده ۱۱۵ قانون تعزیرات، مصوب سال ۱۳۶۲).

زیادی تنزیل میگردد به زیان تاجر بوده و وضعیت ناهنجار مالی وی را بیش از پیش متزلزل می سازد. تحقیقاً ادامه این روند منجر به ورشکستگی تاجر و ورود خساراتی سنگین به طلبکاران خواهد شد. مطابق شق ۳ ماده ۵۴۱ ق. ت.،

همانگونه که ذکر شد، مواد ۲۹۰ و ۲۹۱ ق. ت. اشاره به محل برات دارد. ماده ۲۹۰ میگوید: «پس از انقضای مواعید فوق، دعوی دارنده و ظهرنویسهای برات بر علیه برات دهنده نیز پذیرفته نمی شود؛ مشروط بر اینکه برات دهنده ثابت نماید در سر وعده وجه برات را به محال علیه رسانیده و در اینصورت دارنده برات فقط حق مراجعه به محال علیه را خواهد داشت».

پس از انقضای مواعید یک سال و دو سال پیش بینی شده در اصلاحیه مواد ۲۸۶ و ۲۸۷ ق. ت. مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۶، قانونگذار اصل را بر عدم پذیرش دعوی از طرف دارنده سند یا ظهرنویسان علیه برات دهنده قرار داده است. اما در ادامه ماده، ورود استثناء بر اصل را مشروط بر عدم تشکیل محل برات از طرف برات دهنده نزد گیرنده برات در سر رسید نموده است.

بنابراین، عدم تشکیل محل برات در سر رسید از سوی برات دهنده مجوز اقامه دعوی علیه مشارالیه می باشد که بدین ترتیب در حقوق اسناد تجارתי منشاء اثر می گردد. همچنین است اگر وجه برات به محال علیه رسیده و به اصطلاح محل سند تأمین شده باشد. چون در این فرض دارنده تنها حق

مراجعه به براتگیر را خارج از مواعید مذکور در فوق خواهد داشت، این مورد استثناء در حق مراجعه نیز به سبب تشکیل محل برات نزد شخص یاد شده می باشد. ماده ۲۹۱ ق. ت. نیز استثناء دیگری را بر اصول مقرر در دو ماده ۲۸۹ و ۲۹۰ وارد می کند که دلیل آن همان اهمیتی است که مقتن ایران به تئوری «محل برات» می دهد. این ماده مقرر می دارد: «اگر پس از انقضای موعودی که برای اعتراض و ابلاغ اعتراضنامه یا برای اقامه دعوی مقرر است، برات دهنده یا هریک از ظهرنویسها به طریق محاسبه یا عنوان دیگر وجهی را که برای تأدیه به محال علیه رسانیده بود مسترد دارد، دارنده برات برخلاف مقررات دو ماده قبل حق خواهد داشت که بر علیه دریافت کننده وجه اقامه دعوی نماید». بنابراین، چنانچه برات دهنده یا هر یک از ظهرنویسها محل تأمین شده برات را مسترد دارد، دارنده برات می تواند علیه استفاده کننده از محل سند اقامه دعوی نماید. اما باید دید زمان انتقال وجه برات به دارندگان، چه هنگام می باشد. آیا محل برات در سر رسید، به دارندگان انتقال می یابد یا به محض تشکیل مبلغ برات نزد براتگیر؟

۱ - منظور از مواعید فوق، مهلت های مذکور در مواد ۲۸۶ و ۲۸۷ ق. ت. می باشد. ماده ۲۸۶ میگوید: «اگر دارنده براتی که بایستی در ایران تأدیه شود و به علت عدم پرداخت اعتراض شده بخواهد از حقی که در ماده ۲۴۹ برای او مقرر داشته استفاده کند باید در ظرف یک سال از تاریخ اعتراض اقامه دعوی نماید». ماده ۲۸۷ نیز مقرر داشته است: «در مورد برواتی که باید در خارجه تأدیه شود اقامه دعوی بر علیه برات دهنده و یا ظهرنویسهای مقیم ایران در ظرف دو سال از تاریخ اعتراض باید بعمل آید» (اصلاحی مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۶).

قانونگذار سال ۱۳۱۱، هنگام تدوین باب چهارم قانون تجارت به محل برات (مواد ۲۹۰ و ۲۹۱) عنایت داشته است، اما شکی نیست که موضوع «محل» در سفته به علت عدم امکان تسری مواد یادشده به این سند، وجود ندارد.

بر اساس راه حل دوم، مدیر تصفیه براتکش نمی‌تواند قبل از سررسید، وجه طلب را از محال‌علیه دریافت دارد. چون محل برات در اثر ظهنویسی‌های مکرر دست به دست همراه سند، به اشخاص منتقل شده است و بنابراین در ملکیت براتکش بعنوان طلبی از براتگیر باقی نمانده است که مدیر تصفیه بتواند آن را باز پس گیرد. اما در مورد اینکه کدام یک از دو راه حل را می‌توان پذیرفت، باید گفت، هر چند امروزه رویه قضایی و دکتین فرانسه با تمام تردیدها و تشتت عقیده‌ای که در این زمینه وجود دارد، روی هم رفته راه حل دوم را پذیرفته است^۱، ولی بنظر میرسد قانونگذار تجارت ایران راه حل اول را قبول نموده و با بیان شق ۵ ماده ۲۲۳ و قسمت اخیر ماده ۲۹۰ ق.ت. آن را مورد حمایت قرار داده است.

از مواد فوق چنین استنباط میشود که براتکش فقط در سررسید سند مجبور است وجه برات را به محال‌علیه کارسازی نماید و نه قبل از آن. بنابراین، اگر براتکش قبلاً طلبی از محال‌علیه داشته و یا اینکه وجه

اهمیت این موضوع بیشتر در زمان ورشکستگی تاجر (براتکش) قبل از سررسید آشکار میشود. اگر براتکش وجه برات را به براتگیر رسانده باشد، سؤال اینست که آیا مدیر تصفیه براتکش می‌تواند وجه برات را از براتگیر وصول نموده و دارنده برات را در غرماء (طلبکاران) ورشکسته داخل نماید، یا اینکه به علت انتقال مبلغ پرداخت شده به محال‌علیه، دارنده برات مالک آن در سررسید می‌باشد و لذا دیگر در مالکیت براتکش قرار ندارد که مدیر تصفیه نسبت به آن ابراز حقی نماید. با اتکاء به هر یک از نظریات فوق به نتایج کاملاً متفاوتی خواهیم رسید: با تکیه به راه اول، مدیر تصفیه براتکش قبل از سررسید می‌تواند طلب ورشکسته را از بدهکار (محال‌علیه) باز پس گیرد، زیرا دارنده تنها در صورتیکه براتکش در سررسید، طلبکار مبلغی از براتگیر باشد، می‌تواند با مراجعه به شخص اخیر پرداخت سند را بخواهد، لذا قبل از سررسید هیچگونه حقی نسبت به وجود احتمالی اعتبار یا طلب نزد براتگیر نخواهد داشت.

۱ - محمد صقری، پیشین، ص ۶۴. / دلایل قبول این نظریه عبارتند از: ۱- بالا بردن اعتبار سند تجارتي

۲- تضعیف عمومی اصل تساوی طلبکاران ورشکسته.

برات را به او پرداخته باشد، می‌تواند تا فرارسیدن وعده، دوباره آن را پس بگیرد.^۱

همچنین از روح ماده ۲۹۱ ق.ت. می‌توان نتیجه گرفت که قانونگذار به هیچ وجه موافق استرداد وجه برات، بنحویکه در سررسید دست محال‌علیه تهی باشد، نیست. هر چند در این ماده مقرر شده است که «اگر پس از انقضای موعودی که برای اعتراض و ابلاغ اعتراضنامه یا برای اقامه دعوی مقرر است برات دهنده یا هر یک از ظهرنویسها... وجهی را که برای تأدیه برات به محال‌علیه رسانیده مسترد دارد، دارنده برات... حق خواهد داشت که برعلیه دریافت کننده اقامه دعوی نماید»، اما یقیناً منظور این نبوده است که غیر از مورد مذکور در این ماده براتکش قبل از سررسید حق داشته باشد مبلغ برات را از براتگیر باز پس گیرد به نحوی که در وعده به علت نبودن محل، دارنده مجبور به اعتراض عدم تأدیه

گردد. موضوع محل در سفته نیز همانند برات مورد اختلاف واقع شده است. در حقوق آلمان که روابط پایه یا محل را برای برات قائل نشده و در حقوق اسناد تجارتي منشأ اثر نمی‌دانند به طریق اولی موضوع محل در سفته نیز که در آن محیل و محال‌علیه شخص واحدی هستند، مطرح نمی‌گردد.

در حقوق فرانسه دو نظر در این مورد وجود دارد. عده‌ای از علمای حقوق بر این عقیده‌اند که محل در سفته کاملاً قابل تصور می‌باشد، زیرا همانگونه که برات بدون وجود رابطه پایه صادر نمی‌گردد، سفته نیز در صورت عدم وجود یک معامله تأسیس نمی‌شود و این رابطه ناشی از قرارداد بین متعهد سفته و ذینفع می‌باشد. یعنی در واقع سفته به این جهت به ذینفع داده میشود که این شخص معادل وجه آن را در اختیار متعهد سفته گذاشته و یا میگذارد. مضافاً به اینکه، علاوه بر محل، صدور سفته توسط متعهد

۱ - آقای دکتر اعظمی زنگنه معتقد است، چنانچه برات از طرف محال‌علیه قبول شده باشد، تردیدی در این مورد برای شناختن آثار انتقال مالکیت محل، به نفع دارنده وجود ندارد، زیرا در غیر این صورت یعنی اگر محیل می‌توانست بعد از قبولی محال‌علیه وجه برات را خود وصول کرده یا به دیگری انتقال دهد موجب ضرر محال‌علیه میگردد، پس در این حال محل برات را محیل نمی‌تواند استرداد نماید. ولی چنانچه برات هنوز از طرف محال‌علیه قبول نشده باشد قانون ما بر آنست که ملکیت محل، به صرف انتقال سند منتقل نمی‌گردد. دارنده برات فقط یک طلب دارد که علیه محیل است و هیچگونه حق عینی بر محل سند ندارد... (به نقل از: دکتر عبدالحمید اعظمی زنگنه، حقوق بازرگانی، چاپ چهارم (تهران: بی نا، ۱۳۵۳)، ص ۲۳۴.

به عقیده نگارنده، در صورت قبولی برات نیز محل سند به دارنده آن منتقل نمی‌شود، زیرا قبولی برات چیزی جز تعهد به پرداخت مبلغ در سررسید نمی‌باشد. بنابراین، به همین جهت است که محال‌علیه و یا براتکش می‌تواند قبل از سررسید و بدون اخذ مجوز از دارنده سند از مبلغ مزبور استفاده نمایند.

به معنای قبولی آن نیز می‌باشد. در مقابل، برخی دیگر از حقوقدانان وجود محل را در سفته مردود دانسته و می‌گویند، قبول محل در برات به این دلیل است که براتکش در سررسید، طلبکار مبلغ برات از براتگیر می‌باشد و حال آنکه در سفته دو ویژگی محیل و محال علیه در آن واحد در شخص متعهد سفته جمع است که بدین ترتیب نمی‌توان بر آن بود که محیل از محال علیه که شخص واحدی را تشکیل می‌دهند طلبکار مبلغی است که محل سفته نام خواهد گرفت. به علاوه، محل برات ناشی از رابطه پایه میان محیل و محال علیه است، نه رابطه مالی بین صادرکننده سفته و ذینفع (دارنده سفته).^۱

در قانون تجارت ایران، همانگونه که

قابل تصور می‌باشد و از طرفی تصور محل در سفته — آنگونه که در مورد برات وجود دارد — محال می‌باشد، زیرا شخص واحد نمی‌تواند از خود طلبکار و به خود بدهکار باشد و مضافاً به اینکه نویسندگان حقوقی نیز بطور سربسته وجود محل را در سفته مردود دانسته‌اند، بنابراین این موضوع در سفته قابل تصور نمی‌باشد.

۲ - ۲ - مسئولیت تضامنی — یکی از تضمینات بسیار مهم در پرداخت اسناد تجارتي مسئولیت تضامنی می‌باشد. منظور از این مسئولیت آنست که چنانچه دارنده سند با انجام اقدامات و تکالیف قانونی نتواند به طلب خود یعنی مبلغ مندرج در سند دست یابد، تمام امضاء کنندگان سند، بدون در نظر گرفتن تقدم و تأخر مسئولیت هریک، در

مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان برات و سفته در کنوانسیون ژنو مصوب سال ۱۹۳۰ و نیز کنوانسیون ملل متحد مصوب سال ۱۹۸۹ میلادی مورد قبول واقع شده است.

مقابل دارنده، مسئول پرداخت مبلغ مذکور می‌باشند. این تضمین، اهمیت و اعتبار اسناد تجارتي را افزایش می‌دهد که در نتیجه اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) اسناد یاد شده را به عنوان پرداخت طلب خود می‌پذیرند و بانکها نیز در سطح بین‌المللی با اتکاء بر همین اصل یعنی اصل تضامن اقدام به خرید و توزیع سند نموده و اعتبار لازم را

ذکر شد، محل برات در مواد ۲۹۰ و ۲۹۱ منشأ اثر در حقوق ناشی از این سند گردیده است. بنابراین، قانونگذار سال ۱۳۱۱، هنگام تدوین باب چهارم قانون مذکور به «محل» برات نیز توجه داشته است، اما در مورد سفته، چون امکان تسری مواد نامبرده به این سند وجود ندارد و به عبارت دیگر در سفته تنها وجود دو طرف (متعهد و متعهدله)

در اختیار دارنده آن قرار میدهند.

ایجاد تعهد، مراجعه و نسبت به وصول مبلغ اقدام نماید و حال آنکه محال له در حواله با فرض تحقق این عقد، نمی‌تواند در صورت امتناع محال علیه از پرداخت مبلغ، به محیل مراجعه کند.

مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان برات و سفته در کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو پذیرفته شده است.^۲ در ماده ۴۷ قرارداد اول این کنوانسیون آمده است: «برات دهنده، قبول کننده، ظهرنویس یا ضامن بواسطه ضمانت در برات، همگی در مقابل دارنده، مسئولیت تضامنی دارند...»^۳.

همچنین در کنوانسیون مجمع عمومی سازمان ملل متحد در مورد بروات و سفته‌های بین‌المللی، مصوب سال ۱۹۸۹، موضوع مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان مورد توجه قرار گرفته است. ماده ۶۹ این کنوانسیون می‌گوید: «دارنده سند می‌تواند حقوق خود را علیه هر یک از طرفهای مسئول (همه یا

اصل تضامن یا ضم ذمه به ذمه تأسیس حقوقی خاصی است که قانونگذار در قانون تجارت و از جمله در مورد اسناد تجارتي آن را مورد قبول قرار داده و در ماده ۲۴۹ به بیان موارد آن پرداخته است. در حالیکه مقتن در فصل پانزدهم قانون مدنی در بحث مربوط به حواله^۱ که شباهت زیادی نیز به برات دارد، اصل را بر نقل ذمه قرار داده و در ماده ۷۳۰ می‌گوید: «پس از تحقق حواله ذمه محیل از ذینی که حواله داده بری، و ذمه محال علیه مشغول می‌شود».

بنابراین، چنانچه مثلاً دارنده براتی که برای دریافت وجه سند در سررسید به محال علیه مراجعه نموده و بانکول وی از قبول و پرداخت مبلغ مواجه شده است، می‌تواند مطابق ماده ۲۴۹ ق.ت. پس از اعتراض عدم تأدیبه به هر یک از براتکش و ظهرنویسان، بدون رعایت تقدم و تأخر در

۱ - حواله عقیدست که به موجب آن طلب شخصی از ذمه مدیون به ذمه شخص ثالثی منتقل میگردد.

۲ - هر چند مقررات این کنوانسیون حدود ۶۰ سال پیش، یعنی اواسط سال ۱۳۰۹ هـ. شمس به امضاء رسیده است، اما قانونگذار ایرانی در سال ۱۳۱۱ بدون توجه یا آگاهی نسبت به آن عمدتاً قواعد قبلی کشور فرانسه را در باب چهارم قانون تجارت ایران نقل و پیاده نموده است. مع الوصف حقوقدانان ایرانی همواره در تفسیر و تعبیر معانی قانونی اخیر مقررات این کنوانسیون را مورد توجه و تدقیق قرار داده‌اند. (به نقل از مجله حقوقی، نشریه خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۲، بهار - تابستان ۶۹، ص ۲۷۲)

۳ - این ماده در ادامه می‌افزاید: «... دارنده حق دارد بدون الزام به رعایت ترتیب تعهد هر یک، از حیث تاریخ، علیه اشخاص فوق مجتمعاً یا منفرداً اقدام قانونی به عمل آورد. همین حق را هر شخص امضاء کننده برات در صورت پرداخت مبلغ آن داراست. اقامه دعوی علیه یکی از مسئولان برات مانع اقدام علیه دیگران نیست، ولو اینکه تاریخ تعهد آنها مؤخر بر تعهد شخص مورد تعقیب باشد».

قبولی براتگیر موجب افزایش اعتبار برات و اطمینان دارنده آن برای وصول وجه می‌گردد. اما این تضمین در سفته وجود ندارد، زیرا در این سند تنها دو طرف (متعهد و متعهدله) وجود دارد و شخص ثالثی به عنوان براتگیر متصور نمی‌باشد.

به دادگاه جهت پرداخت اصل و خسارات قانونی مراجعه نماید. در این مورد شق چهارم ماده فوق اشعار میدارد: «اقامه دعوی بر علیه یک یا چند نفر از مسئولین موجب اسقاط حق رجوع به سایر مسئولین برات نیست، چون ممکن است دارنده به تشخیص خود به یک یا چند نفر از مسئولین مراجعه کند ولی در عمل با عدم توانایی مالی آنان مواجه گردد، لذا راه حل منصفانه اینست که بعداً بتواند به سایرین نیز رجوع نماید.

این ماده در ادامه می‌افزاید: «اقامه کننده دعوی ملزم نیست ترتیب ظهنرویی را از حیث تاریخ رعایت کند». مسأله دیگری که در متن قانونی فوق مورد توجه قرار گرفته است عبارت از امکان مراجعه هر مسئول برات در صورت پرداخت مبلغ آن، به دیگر مسئولان است. بند سوم ماده ۲۴۹ مقرر میدارد: «همین حق را هر یک از ظهنرویسها نسبت به برات‌دهنده و ظهنرویسهای ماقبل خود دارد».

از مفهوم این بند چنین استنباط میشود که هر ظهنرویی که وجه برات را به دارنده پرداخت نماید، تنها حق مراجعه به پشت نویسهای ماقبل خود را خواهد داشت که در مقابل او همگی مسئولیت تضامنی

چندین نفر از آنها) اعمال نماید و در این اقدام موظف به رعایت ترتیب تعهد آنها نمی‌باشد. هر طرفی که سند را دریافت و اقدام به پرداخت مبلغ می‌نماید به همین ترتیب می‌تواند حقوق خود را نسبت به اشخاصی که در مقابل او مسئولیت دارند، اعمال کند. اقدام علیه یک طرف مانع از اقدام علیه دیگران نمی‌باشد...».

ماده ۲۴۹ ق. ت. نیز شبیه کنوانسیونهای فوق‌الذکر، مسئولیت تضامنی را در مورد مسئولین برات به رسمیت شناخته و در شق اول می‌گوید: «برات‌دهنده، کسیکه برات را قبول کرده و ظهنرویسها در مقابل دارنده برات مسئولیت تضامنی دارند...». بند دوم این ماده به چگونگی مسئولیت مزبور پرداخته، مقرر میدارد: «دارنده برات در صورت عدم تأدیه و اعتراض میتواند به هر کدام از آنها که بخواهد منفرداً یا به چند نفر یا به تمام آنها مجتمعاً رجوع نماید.

بنابراین، چنانچه در وهله اول براتگیر مبلغ را در سررسید تأدیه نکرد، دارنده می‌تواند پس از اعتراض عدم تأدیه به دیگر مسئولین برات اعم از ظهنرویسها، براتکش و یا ضامن (اگر باشند) جهت وصول وجه رجوع کرده و در صورت عدم پرداخت

دارند. یعنی پرداخت کننده می‌تواند مطابق میل و مصلحت خود به هر یک از آنها مراجعه کند و نه به ظهرنویسهای مابعد خود. دلیل این امر آنست که برات بوسیله ظهرنویسها، قبل از او و بطور پیاپی ظهرنویسی شده و بدینوسیله به یکایک آنها انتقال یافته تا بدین ترتیب توسط نفر آخر به او واگذار گردیده است. بنابراین همه آنها (ظهرنویسان قبلی) نسبت به ظهرنویس مؤخر که وجه سند را پرداخت نموده است، مسئول اعتبار سند می‌باشند. در حالیکه همین وضعیت در روابط این شخص با پشت نویسهای بعد از او وجود ندارد، چون اوست که با ظهرنویسی، سند را به منتقل الیه در جهت اسقاط دین خود داده و ضامن اعتبار آن نسبت به این شخص و اشخاص بعد از او می‌باشد.

اگر پرداخت کننده مبلغ برات، خود براتکش باشد، می‌تواند در صورتیکه محل برات را نزد براتگیر تشکیل داده باشد به او مراجعه کند، در غیر اینصورت حق مزبور از وی سلب میگردد؛ چون مسئول اصلی سند صادرکننده آن می‌باشد.

آنچه راجع به مسئولیت تضامنی در برات گفته شد، به استناد ماده ۳۰۹ ق. ت. در مورد سفته نیز وجود داشته و لازم الرعایه می‌باشد. بنابراین چنانچه متعهدله سفته نتواند در سررسید وجه سند را از متعهد دریافت دارد، می‌تواند بعد از تنظیم اعتراضنامه عدم تأدیه (پروتست) در مهلت قانونی به متعهد یا هر یک از ظهرنویسها و ضامن (اگر باشند) مراجعه و وجه سند را

دریافت دارد. حق اقامه دعوی برای ذینفع همانند حقوق مربوطه در برات خواهد بود.

نکته پایانی این قسمت در مورد مسئولیت ضامن یا ضامنین برات و سفته است؛ بدین معنی که ضامنی که ضمانت برات دهنده یا محال علیه یا ظهرنویسی را نموده و یا ضمانت از متعهد سفته و یا هر یک از ظهرنویسان آن کرده باشد فقط با کسی مسئولیت تضامنی دارد که از او ضمانت نموده است. بدین ترتیب و با عنایت به مطالب مذکور روشن میگردد که مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان سند یکی از مهمترین ضمانتهای پرداخت آن می‌باشد.

۲-۳- قبولی براتگیر - براتگیر ممکن است پس از رؤیت برات، آن را قبول کند که در اینصورت معادل وجه سند مدیون دارنده آن در سررسید خواهد بود. با قبولی برات، برای محال له اطمینانی نسبت به وصول وجه سند در وعده حاصل میگردد که با توجه به آن می‌تواند به راحتی سند را به عنوان پرداخت دین به طلبکار خود واگذار نموده و یا جهت تنزیل به بانک یا اشخاص دیگری ارائه دهد. بنابراین، علاوه بر تضمینات فوق الذکر، قبولی براتگیر نیز موجب افزایش اعتبار برات گردیده و اطمینان دارنده را نسبت به وصول وجه و یا اقامه دعوی علیه مسئول دیگری از برات جهت دریافت مبلغ، فراهم میسازد.

این تضمین در سفته محلی ندارد، زیرا در این سند تنها دو طرف یعنی متعهد و متعهدله وجود دارد و شخص ثالثی به عنوان

براتگیر متصور نمی‌باشد. بعلاوه، موضوع قبولی به نحویکه در برات موجود است، در سفته مطرح نیست بلکه صادرکننده سفته با امضای خود به عنوان متعهد از ابتدای تأسیس سند پرداخت وجه آن را در سررسید تعهد می‌نماید. برای هر چه سریعتر مشخص شدن تکلیف دارنده برات در مورد قبولی، ماده ۲۳۵ ق. ت. می‌گوید: برات باید به محض ارائه یا منتهی در ظرف ۲۴ ساعت از تاریخ ارائه قبول یا نکول شود. دلیل این امر آنست که دارنده باید بداند آیا در سررسید می‌تواند براتگیر را به عنوان یک مسئول

سند نسبت به دریافت وجه در موعد متزلزل نگردد، قانونگذار در ماده ۲۳۷ ق. ت. مقرر داشته است: «پس از اعتراض نکول، ظهرنویسها و برات دهنده به تقاضای دارنده برات باید ضامنی برای تأدیه وجه آن در سر وعده بدهند یا وجه برات را به انضمام مخارج اعتراضنامه و مخارج برات رجوعی^۱ (اگر باشد) فوراً تأدیه نمایند». در مورد قبول و نکول برات مواد ۲۲۸ الی ۲۳۸ ق. ت. مقرراتی را در مورد قبولی مشروط، قبولی جزئی از مبلغ برات و آثار قبولی بیان نموده که به اختصار ذکر میشود.

چنانچه قبولی مشروط به شرط نوشته شود، برات نکول شده محسوب می‌گردد، معهدا قبول کننده در حدود شرطی که نوشته مسئول پرداخت وجه برات است.

الف - قبولی همراه با شرط - طبق قسمت اخیر ماده ۲۲۹ ق. ت. در صورتیکه محال علیه بدون تحریر هیچ عبارتی برات را امضاء نماید. برات قبول شده محسوب می‌شود. ولی همیشه قبولی بطور مطلق و ساده انجام نمی‌شود، بلکه گاهی ممکن است براتگیر قبولی خود را مقید و مشروط نماید.

تضامنی به حساب آورد یا خیر. بدیهی است در صورت قبولی و عدم پرداخت وجه در سررسید، محال علیه یکی از مسئولین تضامنی محسوب میشود، اما در صورت نکول (عدم قبول)، مشارالیه هیچ مسئولیتی در قبال دارنده نسبت به مبلغ نخواهد داشت. در این حالت برای اینکه اعتماد و اطمینان دارنده

۱ - مطابق ماده ۲۹۸ ق. ت. برات رجوعی براتی است که دارنده برات اصلی پس از اعتراض برای دریافت وجه آن و مخارج صدور اعتراضنامه و تفاوت نرخ به عهده برات دهنده یا یکی از ظهرنویسها صادر میکند».

منظور از تفاوت نرخ، تبدیل و انتقال پول از محلی به محل دیگر است که در اصطلاح تجارتنی «صرف» نامیده میشود.

(به نقل از: حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت، چهار جلد، جلد سوم، ص ۱۰۳)

چنانچه قبولی مشروط به شرط نوشته شود، برات نکول شده محسوب میگردد. در اینصورت دارنده می تواند اقدامات قانونی مربوط به نکول را معمول دارد. در مورد مسئولیت نوشتن قبولی مشروط، قسمت اخیر ماده ۲۳۳ ق. ت. میگوید: «... معهذا قبول- کننده به شرط در حدود شرطی که نوشته مسؤل پرداخت وجه برات است». بنابراین دارنده می تواند علاوه بر انجام اقدامات یاد شده، الزام براتگیر را نیز در حدود شرطی که در قبولی مقرر داشته، تا رسیدن به تمام طلب خود، بخواهد.

باید دانست که ذکر هر نوع عبارتی در سند که صراحت در عدم قبولی نداشته باشد، قبولی محسوب میشود. شق اول ماده ۲۲۹ ق. ت. میگوید: هر عبارتی که محال علیه در برات نوشته یا مهر کند قبولی محسوب می شود، مگر اینکه صریحاً عبارت مشعر بر عدم قبول باشد.

ماده ۲۶ کنوانسیون ژنو نیز در مورد قبولی مشروط برات مقرر داشته است: «... هر شرط که همراه قبولی در متن برات حاصل گردد مشعر بر عدم قبول است. معذک قبول کننده در حدود عبارت قبولی خود یا شرطی که نوشته است، مسئولیت خواهد داشت».

ب - قبولی جزئی از مبلغ برات - از آنجا که قبول قسمتی از وجه برات می توانست

موجب اختلاف شده و در صحت آن تردید بوجود آورد، شق دوم ماده ۲۲۹ ق. ت. با اعلام قانونی بودن چنین قبولی، راه را برای استفاده از آن باز نموده است: «اگر عبارت فقط مشعر بر عدم قبول یک جزء از برات باشد بقیه وجه برات قبول شده محسوب است».

کنوانسیون ژنو نیز قبولی جزئی را اجازه داده است. بند اول ماده ۲۶ - این کنوانسیون میگوید: «قبولی اصولاً مطلق و بدون شرط نوشته می شود اما براتگیر می تواند آن را محدود به یک جزء از مبلغ پرداخت نماید».

همچنین کنوانسیون ۱۹۸۹ سازمان ملل در بند ۳ ماده ۴۳، قبولی مشروط و جزئی را پذیرفته است: «قبولی که مربوط به یک قسمت از مبلغ قابل پرداخت باشد قبولی مشروط تلقی میگردد. اگر دارنده قبولی مزبور را بپذیرد، برات نسبت به مبلغ باقی مانده نکول شده محسوب میشود»^۱.

چنانکه ملاحظه میشود، مطابق ماده ۲۲۹ ق. ت. و کنوانسیون ژنو، دارنده برات نمی تواند نسبت به قبولی جزئی مبلغ برات که بوسیله براتگیر انجام میگیرد اعتراض داشته و از دریافت مبلغ قبول شده در سررسید خودداری نماید، بلکه باید مبلغ پرداختی را دریافت نموده و نسبت به بقیه طلب خود، اقدامات قانونی را به عمل آورد.

1 - An acceptance relating to only a part of the sum payable is a qualified acceptance. If the holder takes such an acceptance, the bill is dishonoured by non-acceptance only as to the remaining part.

شق دوم ماده ۲۲۹ ق. ت. قبولی جزئی از مبلغ برات را پذیرفته است. کنوانسیونهای ژنو و ملل متحد نیز بر این قبولی صحه گذارده‌اند. با این تفاوت که کنوانسیون ملل متحد برخلاف کنوانسیون ژنو و قانون تجارت ایران، دارنده برات را مجبور به پذیرش قبولی مزبور ندانسته و او را در این امر مخیر می‌داند.

براتگیر قبل از استرداد براتی که برای قبولی به او ارائه گردیده، قبولی خود را خط بزند مانند اینست که برات قبول نشده است. بنابراین، مطابق این کنوانسیون تا زمانی که برات هنوز در دست براتگیر است براتگیر حق الغای قبولی خود را دارا می‌باشد ولی بعد از تسلیم آن به دارنده برات، دیگر نمی‌تواند قبولی خود را پس بگیرد.

۲ - قبول کننده ملزم است وجه آن را سر وعده تأدیبه نماید (ماده ۲۳۰ ق. ت.).
با قبول برات، کلیه ایراداتی که براتگیر نسبت به مدیون بودن خود به براتکش داشته باشد در مقابل دارنده برات از بین می‌رود و بعد از قبولی، براتگیر دیگر نمی‌تواند مدعی شود که به براتکش مدیون نیست یا اینکه دین او به وسایلی از بین رفته است، زیرا قبولی عمل حقوقی مستقل و تعهدیست که قبول کننده در مقابل دارندگان به عهده می‌گیرد.^۲

۳ - نوشتن قبولی، گیرنده برات را در صدر مسئولین سند قرار می‌دهد که در صورت عدم پرداخت میتواند معادل وجه را از اموال

نکته قابل توجه آنست که کنوانسیون مجمع عمومی سازمان ملل متحد، دارنده را مجبور به پذیرش قبولی مزبور نمی‌کند، بلکه وی را در این امر مخیر میداند. این نکته از بند ۳ ماده ۴۳ و بند ۱ ماده ۷۳ که مقرر میدارد: «دارنده مجبور به گرفتن قسمتی از مبلغ نمی‌باشد»^۱. استنباط می‌گردد.

ج - آثار قبولی - براتگیر با اعلام قبولی برات ملزم به رعایت آثار و نتایج قانونی آن می‌گردد. مقرراتی که قانون تجارت برای پس از اعلام قبولی بیان داشته است عبارتند از:

۱ - قبول کننده حق نکول ندارد. (ماده ۲۳۱ ق. ت.) یعنی براتگیر بعد از قبولی برات دیگر حق ندارد آن را منع نماید. حال چنانچه بر روی قبولی خط کشیده شده یا بوسیله دیگری باطل شده باشد آیا به منزله نکول براتگیر خواهد بود یا خیر؟ مطابق ماده ۲۳۱ قانون یاد شده، خط زدن قبولی تأثیری در آثار آن ندارد ولی ماده ۲۹ کنوانسیون ژنو بر این معنا تصریح کرده است که اگر

۱ - The holder is not obliged to take partial payment.

۲ - حسن ستوده تهرانی، پیشین، ص ص ۴۰ و ۴۱.

وی توقیف نمود. مطابق ماده ۲۹۲ ق. ت. پس از اقامه دعوی، محکمه مکلف است به مجرد تقاضای دارنده براتی که به علت عدم تأدیبه اعتراض شده است معادل وجه برات را از اموال مدعی علیه (براتگیر) به عنوان تأمین توقیف نماید.

۴- قبولی می‌تواند توأم با عدم پرداخت باشد. در این مورد ماده ۲۳۸ ق. ت. به دارنده براتی که همان شخص قبول کرده ولی هنوز موعد پرداخت آن فرا نرسیده اجازه میدهد که ضامنی را برای پرداخت مبلغ برات در سررسید درخواست نماید.

۲- ۴- ضامن در برات وسفته - عقد ضامن در ماده ۶۸۴ قانون مدنی بدین نحو تعریف گردیده است: «عقد ضامن عبارتست از اینکه شخصی مالی را که بر ذمه دیگریست، به عهده بگیرد». مطابق این ماده و به تجویز قسمت اخیر ماده ۲۴۹ ق. ت. در برات و وسفته نیز امکان دارد شخص ثالثی که مسئول پرداخت سند نیست ضمانت یکی از مسئولین سند را عهده‌دار شود. بدین ترتیب منتقل‌الیه می‌تواند چنانچه اعتمادی به پرداخت سند در سررسید نداشته باشد، از ناقل تقاضای ضامن نماید که این شخص نیز سند را بعنوان ضمانت امضاء خواهد کرد.

در مورد مسئولیت ضامن در اسناد تجارتي، ماده ۲۴۹ ق. ت. می‌گوید: «... ضامنی که ضمانت برات دهنده یا محال‌علیه یا ظهرنویسی را کرده، فقط با کسی مسئولیت تضامنی دارد که از او ضمانت نموده است».

دو خصوصیت مهم در این قسمت از ماده وجود دارد که یکی مسئولیت تضامنی ضامن است و دیگری محدود بودن مسئولیت تضامنی وی با کسی که از او ضمانت نموده است. بنابراین، با توجه به معلوم بودن مضمون‌عنه، ضمانت به دیگر مسئولان سند سرایت نمی‌کند. نتیجتاً اگر به عللی ذمه مضمون‌عنه قبلاً بری بوده یا بعداً از مسئولیت مبری گردد، به همین ترتیب ذمه ضامن نیز بری میشود؛ مثل موردی که ظهرنویسی از سوی دارنده سند به عللی باطل بوده باشد و یا در صورت صحیح واقع شدن آن، اعتراض عدم تأدیبه (که شرط لازمی برای مراجعه به مسئولین سند می‌باشد) ظرف ده روز از سررسید توسط دارنده انجام نگیرد که بدین ترتیب ظهرنویس و ضامن هر دو از مسئولیت بری خواهند بود. همچنین مسئولیت تضامنی ضامن نیز با مضمون‌عنه به این دلیل می‌باشد که قانونگذار خواسته از دارنده برات حمایت بیشتری در وصول مبلغ آن نسبت به سایر موارد ضمانت به عمل آورد. بنابراین، ضمانت ضامن از اسناد مذکور، می‌تواند همچون مواردی که قبلاً ذکر گردید به عنوان تضمینی جهت سهولت در پرداخت وجه سند به حساب آید.

مسئولیت تضامنی مذکور در قسمت اخیر ماده ۲۴۹ ق. ت. موجب تخصیص ماده ۶۹۸ قانون مدنی که عام بوده و شامل تمام موارد میشود گردیده است، زیرا ماده اخیر مقرر داشته است: «(بعد از اینکه ضامن بطور صحیح واقع شد ذمه مضمون‌عنه بری و ذمه

قبولی می‌تواند توأم با عدم پرداخت، باشد. در این مورد ماده ۲۳۸ ق. ت. به دارنده براتی که همان شخص قبول کرده ولی هنوز موعد پرداخت آن فرا نرسیده اجازه می‌دهد که ضامنی را برای پرداخت مبلغ برات در سررسید درخواست نماید.

مشخص شود که ضامن برای چه شخصی ضمانت می‌نماید. در صورت عدم ذکر مضمون‌عنه، فرض بر اینست که ضمانت جهت براتکش انجام شده است. مقررات مذکور بیان داشته است که ضامن به همان نحو که مضمون‌عنه مدیون است، مسئول خواهد بود و چنانچه مبلغ برات را پردازد، دارای کلیه حقوق ناشی از سند در مقابل مضمون‌عنه و در برابر اشخاصی که نسبت به شخص اخیر در برات مسئولیت دارند، می‌گردد.

کنوانسیون ملل متحد نیز در مواد ۴۶، ۴۷ و ۴۸ خود به بیان احکام ضمانت در برات و سفته پرداخته است. بیشتر موادی که در کنوانسیون ژنو در باب ضمانت آمده است در کنوانسیون یاد شده هم وجود دارد، ولی تنها مغایرتی که به چشم می‌خورد در مورد مفاد بند ۵ ماده ۴۶ کنوانسیون سازمان ملل می‌باشد که «اگر ضامن ضمانت از شخص معینی را ذکر نکرده باشد، ضمانت از قبول‌کننده یا برانگیر محسوب می‌شود و در مورد سفته نیز ضمانت از صادرکننده آن تلقی می‌گردد»^۳،

ضامن به مضمون‌له مشغول می‌شود».
اگر ماده ۲۴۹ ق. ت. (قسمت آخر) تأسیس نمی‌گردید، در صورت ضمانت از یکی از مسئولین برات مثلاً برات‌دهنده، ذمه شخص اخیر به عنوان مضمون‌عنه بری و ذمه ضامن بجای او در مقابل دارنده مضمون‌له مشغول می‌گردید که این وضعیت نه به نفع دارنده می‌بود و نه اینکه سازگاری با قواعد اساسی برات می‌داشت. از اینرو، ماده اخیر با مقرر داشتن ضم ذمه به ذمه بجای نقل ذمه کاملاً با موازین حقوق اسناد تجارتي منطبق می‌باشد.^۱

مقررات ضمانت در کنوانسیون ژنو در مواد ۳۰ الی ۳۳ ذکر گردیده است. مطابق مقررات مذکور، پرداخت تمام یا قسمتی از مبلغ برات ممکن است توسط شخص ثالث یا یکی از صاحبان امضای برات، ضمانت شود. این ضمانت ممکن است در روی ورقه برات یا روی برگ ضمیمه انجام گیرد. همچنین، ضمانت باید بوسیله کلمات «جهت تضمین»^۲ یا عبارت معادلی بیان شده و توسط ضامن امضاء شود. ضمناً باید

۱ - محمد صقری، پیشین، ص ۷۳.

در حالیکه در کنوانسیون ژنو ضمانت مزبور فقط برای براتکش (و در مورد سفته، صادرکننده آن) به حساب می‌آید.

نکته قابل ذکر در مورد ضمانت آنست که چنانچه ضمانت برای مسأله‌ای غیر از وجه سند داده شده باشد (مانند ضمانت از قبولی براتگیر)، با تحقق و اعلام قبولی از سوی مشارالیه، ضمانت مزبور ساقط می‌گردد. بنابراین، چنانچه براتگیر علی‌رغم قبولی برات، وجه آن را پرداخت نکند، مسئولیتی متوجه ضامن یاد شده نخواهد بود. ضمانت در سفته همانند ضمانت در برات می‌باشد، بجز در مواردی که به علت طبیعت برات، ضمانت مزبور قابل تعمیم به سفته نمی‌باشد مانند ضمانت از قبولی براتگیر و یا در صورت قبولی براتگیر، ضمانت پرداخت وجه از شخص اخیر (براتگیر). بنابراین ضمانت در سفته می‌تواند شامل ضمانت از صادرکننده (متعهد) سفته و ظهرنویسها باشد. نکته پایانی این قسمت آنست که، ضمانت نیز مانند ظهرنویسی در برات و سفته ممکن است در همان ورقه سند نوشته شود و یا در نوشته‌ای علیحده و منضم به سند.

۳ - نتیجه‌گیری - با توجه به آنچه گفته شد، برمی‌آید که زمانی معامله با اسناد تجارتي رونق پیدا کرده و اطمینان بخش

خواهد بود که تضمینات کافی برای وصول وجه آن از سوی قانونگذار پیش‌بینی گردیده و به مرحله اجرا گذارده شود. بدیهی است که این تضمینات باید متناسب با اسناد مذکور و اهمیت موارد کاربردی آنها باشد، زیرا این اسناد بیشتر در معاملات تجارتي که لازمه آن سرعت، توأم با اعتبار و تقویت آن برای شخص تاجر است، مورد استفاده قرار می‌گیرند. خوشبختانه التفات و عنایت قانونگذار به این مسأله منجر به وضع مقرراتی در این مورد گردیده که کاملاً بجا و مناسب با جایگاه، ارزش و اهمیت اسناد یادشده می‌باشد. موضوعات مربوط به محل برات، قبولی براتگیر، مسئولیت تضامنی مسئولین برات و سفته و نیز مسئولیت تضامنی ضامن با مضمون عنه در اسناد تجارتي، هرکدام به نوبه خود سبب می‌گردد تا علاوه بر تضمین پرداخت وجه برای دارنده، معاملات آنها نیز اعم از خرید و فروش (تنزیل = خرید دین) یا واگذاری به بستانکار به عنوان پرداخت دین با سهولت بیشتری انجام گیرد.

از میان تضمیناتی که در قانون نام برده شده است، مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان سند از اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا دارنده سند در یک زمان حق پیدا میکند که به هر کدام از مسئولین یا به چند نفر و یا به همه آنها منفرداً یا مجتمعاً

3 - A guarantor may specify the person for whom he has become guarantor. In the absence of such specification, the person for whom he has become guarantor is the acceptor or the drawee in the case of bill, and the maker in the case of a note.

در مورد مسئولیت ضامن در اسناد تجارتي ماده ۲۴۹ ق.ت. می‌گوید: «... ضامنی که ضمانت برات دهنده با محال علیه یا ظهنویسی را کرده، فقط با کسی مسئولیت تضامنی دارد که از او ضمانت نموده است.»

چند در کنوانسیونهای ژنو و ملل متحد به تضمینات مخصوص برات و سفته اشاره گردیده، لیکن ایران به کنوانسیونهای مذکور ملحق نگردیده است. بنظر میرسد با توجه به اینکه مقررات کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو در حقوق تجارت بین الملل، بتدریج راه افول را طی می‌نماید، قانونگذار ایران باید کنوانسیونهای جدیدی را که در این رابطه تدوین و تنظیم می‌گردد مورد عنایت قرار داده و ضمن قبول و الحاق به آنها، مقررات قانون تجارت را با ملحوظ داشتن جمیع جهات در این راستا تغییر و اصلاح نماید.

رجوع نماید. بنابراین هر چه سند بیشتر مورد معامله قرار گرفته و ظهنویسی گردد، تعداد مسئولین تضامنی آن نیز اضافه می‌گردد که این مسأله موجب اطمینان دارنده و اعتماد سایر افراد در ارتباط با معاملات اینگونه اسناد خواهد بود.

محل برات، قبولی براتگیر و ضمانت ضامن در اسناد یاد شده نیز هر کدام متناسب با امکان پذیر ساختن پرداخت و امکان مراجعه به مسئولین در وصول وجه می‌توانند بعنوان تضمین، مورد توجه و عنایت قرار گیرند.

در پایان ذکر این نکته لازم است که هر

منابع و مآخذ:

۱ - اعظمی زنگنه، عبدالحمید، حقوق بازرگانی، چاپ چهارم، تهران: بی نا، ۱۳۵۳.

۲ - ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، چهار جلد، جلد سوم.

۳ - صقری، محمد، جزوه حقوق تجارت ۳ (اسناد تجارتي)، تهران: انتشارات دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۳۶۹.

۴ - قوانین تجارت و مدنی

5 - United Nations General Assembly, *United Nations Convention on International Bills of Exchange and International promissory Notes*, 17 January 1989.

6 - *Geneva Conventions on Bills of exchange and Promissory notes*, 7 January 1930.